

۱۴۳۷۰۷۷

سیمای غرب در شعر معاصر عراق

مؤلف:

ظاهره حیدری

نشر دانش

سرشناسه : حیدری، طاهره، ۱۳۴۴ -
 عنوان و نام پدیدآور : سیمای غرب در شعر معاصر عراق/ مولف طاهره حیدری؛ نظارت فنی راهب عارفی.
 مشخصات نشر : تهران: راشدین، ۱۳۹۵.
 مشخصات ظاهری : ۲۷۹ ص.
 شابک : ۱۷۰۰۰۰ ریال: 978-600-361-381-2
 وضعیت فهرست نویسی : فیا
 یادداشت : کتابنامه: ص. [۲۸۳] - ۲۸۷.
 موضوع : شعر عربی -- عراق -- قرن ۲۰ م. -- تاریخ و نقد
 موضوع : Arabic poetry -- Iraq -- 20th century -- History and criticism
 موضوع : شاعران عراقی -- قرن ۲۰ م. -- نقد و تفسیر
 موضوع : Poets, Iraqi -- 20th century -- Criticism and interpretation
 موضوع : ادبیات عربی -- تأثیر غرب
 موضوع : -- Western Influences Arabic literature
 شناسه افزوده : عارفی میناباد، راهب، ۱۳۴۸، ناظر
 رده بندی کنگره : ۷۱۶۰۹/۸۹۲
 رده بندی دیویی : ۷۱۶۰۹/۸۹۲
 شماره کتبخانه ملی : ۴۳۰۴۷۲

■ انتشارات راشدین

■ عنوان کتاب:

سیمای غرب در شعر معاصر عراق

■ مؤلف:

طاهره حیدری

■ نظارت فنی:

راهب عارفی

■ صفحه آرا طراح جلد:

افسانه حسینیگی

■ چاپ و صحافی:

کورس ۲

■ نوبت چاپ:

اول-۱۳۹۵

■ شمارگان:

۱۰۰۰

■ شابک:

۹۷۸-۶۰۰-۳۶۱-۳۸۱-۲

■ قیمت:

۱۷۰۰۰ ریال

■ نشانی:

میدان انقلاب کارگر جنوبی- بن بست گشتاسب- ۴ واحد ۶

■ تلفن / نمابر:

۶۶۴۰۸۲۲۴ ۶۶۱۲۳۴۴۹

■ پایگاه اینترنتی:

www.rashedin.info

Email: rashed1829@yahoo.Com

■ پست الکترونیک:

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

۵	 مقدمه
۱۱	 فصل اول: غرب در شعر شبیبی
۱۱	 زندگی ادبی - سیاسی شبیبی (۱۳۸۵-۱۳۰۶هـ)
۱۷	 ویژگی‌های کلی شعر شبیبی
۲۰	 تفاخر به پیشینه‌ی تاریخی
۲۳	 توجه به مسائل زنان
۲۶	 توجه به علم
۲۹	 حمایت از قشر مستضعف
۳۳	 مبارزه با استبداد
۴۰	 مبارزه با استعمار
۵۳	 انتقاد از ملل شرق
۶۵	 فصل دوم: غرب در شعر زهاوی
۶۵	 زندگی سیاسی - ادبی زهاوی (۱۳۷۹-۱۳۵۲هـ/۱۸۶۳-۱۹۳۶م)
۷۴	 دیدگاه شاعر نسبت به عصر
۷۸	 توجه به مسائل زنان
۷۹	 ازدواج زن
۸۲	 حجاب زن
۸۴	 مشارکت اجتماعی زنان
۸۶	 توجه به علم
۹۱	 بیان تفاوت‌های غرب و شرق
۱۰۰	 مبارزه با استبداد
۱۰۳	 مبارزه با استعمار
۱۱۳	 فصل سوم: غرب در شعر رصافی
۱۱۳	 زندگی سیاسی - ادبی رصافی (۱۲۹۴-۱۳۶۴هـ/۱۸۷۷-۱۹۴۵م)
۱۱۸	 تفاخر به پیشینه‌ی تاریخی
۱۲۸	 توجه به مسائل زنان
۱۲۹	 آموزش زن
۱۳۰	 حجاب زن

۱۳۳	ازدواج زن.....
۱۳۴	توجه به علم و تعلیم و تربیت نوین.....
۱۳۴	دیدگاه شاعر نسبت به عصر.....
۱۳۶	عقب‌ماندگی علمی و تکنولوژیکی شرق از غرب.....
۱۴۳	حمایت از قشر مستضعف.....
۱۴۴	ترسیم چهره‌ی فقیر و غنی در اشعار رصافی.....
۱۴۶	تشویق در یاری فقرا.....
۱۴۷	اشاره به اهمیت دین.....
۱۶۴	نشان دادن چهره‌ی استعماری غرب.....
۱۷۶	دعوت به وحدت شرقی و اسلامی و عربی.....
۱۸۲	دعوت به انقلاب و ستایش انقلابیون.....
۱۸۶	انتقاد از سیاست‌مداران غرب.....
۱۹۱	فصل چهارم: غرب در قرن نوزدهم.....
۱۹۱	زندگی ادبی - سیاسی جواهر (۱۸۹۷-۱۸۹۹ م.).....
۱۹۸	توجه به مسائل زنان.....
۱۹۹	آموزش زن.....
۲۰۳	فقر و حمایت از قشر مستضعف.....
۲۰۷	اشاره به ابعاد فرهنگی غرب.....
۲۰۹	توصیف شهرهای غربی.....
۲۱۵	مبارزه با استبداد.....
۲۲۱	انتقاد از ملل شرق.....
۲۲۶	دعوت به انقلاب و ستایش انقلابیون.....
۲۴۳	مبارزه با استعمار.....
۲۴۳	نشان دادن چهره‌ی استعماری غرب.....
۲۴۹	ملی‌گرایی شرقی و عربی و ملی‌گرایی عراقی.....
۲۷۵	منابع و مراجع.....

مقدمه

شعر یکی از فنون ادبی و بلکه در مقایسه با سایر انواع ادبی از مهم‌ترین انواع است. وقتی دلمه‌ی ادبیات را می‌شنویم یا درباره‌ی ادبیات سخن می‌گوییم اولین چیزی که به ذهن متبادر می‌شود شعر است. شعر در فرهنگ عربی زینتی نبوده که عرب آن را صرفاً بخاطر زیبایی به کار برد. شعر برای قوم عرب به گونه‌ای نبوده که بتوان آن را حذف کرد و بدون آن زندگی کرد. شعر عربی بخصوص در دوره‌های اولیه در قلب تمدن عربی جای داشته است و اگر شعر را کنار بگذاریم دیگر از فرهنگ عربی چیز مهمی باقی نمی‌ماند. شعر در نزد عرب به هنر قدیمی است که آن را خوب می‌شناسند. شعر عربی در ادوار مختلف شاهد تغییرات و تحولات زیادی بوده است. از جمله‌ی این تغییرات، تغییرات ادبیات عربی در عرصه‌ی ادبیات است. در این عصر جریان‌ات جدید در شعر عربی معاصر بوجود آمده و شعرا را تحت تأثیر قرار داد. از بین این شاعران کسانی بودند که بر ادبیات قدیم عربی تکیه کرده و آن را الگوی والایی دانستند که باید به آن اقتدا کرد. عده‌ای نیز تحت تأثیر روش‌های اروپایی قرار گرفته و از شعر قدیم روی برگرداندند تا از غربی‌ها پیروی کنند. کسانی نیز بودند که بین ادبیات عربی و غربی جمع کردند و از هر دو بهره بردند.

عصر نهضت با ورود فرانسوی‌ها به مصر در سال ۱۷۹۸م. آغاز شد و حمله‌ی فرانسوی‌ها اولین برخورد وسیع اروپایی‌ها و مصری‌ها بود. دلیل نام‌گذاری این عصر به عصر نهضت این بود که ادبیات عربی از شعر و نثر- در موضوعات و افکار و تصاویر و اسالیب و زبان- تحت‌تاثیر قرار گرفته و تبدیل به ادبیاتی قوی و شکوفا شد که در شکل و مضمون با ادبیات عصر عثمانی اختلاف داشت.

این نهضت در مصر و لبنان آغاز گشت. چرا که مصر و لبنان در ساحل دریای مدیترانه قرار داشته و در معرض فرهنگ غربی بودند. ارتباط با فرهنگ اروپایی با وسایل فراوانی شکل گرفت که مهم‌ترین آنها حمله‌ی فرانسوی‌ها بود.

شعر در عراق در قرن ۱۹ و اوایل قرن ۲۰ شاهد تقلید بود. بیشتر شعرای قرن ۱۹ عراق شعر را برای تبریک، تراجاج‌های لفظی، مجالس ختنه، ازدواج و وفات استفاده می‌کردند و شعر تجربه‌ی تازه و اصل خود را گم کرده بود. شاعران این دوره شاعران تقلید بودند و قصاید آنها پر از اسلوب نثری و خطابی بود. بیشتر موضوعات شعر آنها شخصی و خارج از حیطه‌ی احساسات انسانی و مشکلات مردم و زمانه و حوادث و وقایع و مصیبت‌ها و ظلم است. این بود. گروهی از شعرا از جمله زهاوی و رصافی و کاظمی پا به عرصه گذاشته بودند که توانایی شعریشان بین دو جنگ جهانی به بالاترین حد رسیده بود. این شاعران بار بار سعی را برداشتند و مهم‌ترین دستاورد شعری آنها تغییر دادن موضوعات فردی و شخصی حاکم در قرن ۱۹ به موضوعات و مضامین مردمی بود.

این شاعران به موضوعات اجتماعی و مشکلاتی که جامعه با آن درگیر بود اهتمام ورزیدند. وظیفه‌ی شاعر در نگاه آنان هنری نبود بلکه اصلاحی و اجتماعی بود.

استفاده از «افعال امر» وسیله‌ی این شاعران برای ایجاد این اصلاحات بود آنها از این افعال در قصاید خود استفاده کردند و گویی می‌خواستند این تغییر را یک شبه به انجام برسانند. آنها به لغت اهتمام نورزیده و به مضمون اهمیت دادند چرا که به دنبال این بودند که شعرشان رسالتی اصلاحی داشته باشد. آنها به وضوح کامل روی آوردند. مضمون بر شکل برتری یافت. آنها آنقدر جنبه‌ی لغوی را نادیده گرفته و به مضامین اصلاح اجتماعی اهمیت دادند که این امر باعث شد بسیاری از قصاید آنها شبیه نثر و مقالات شود.

در فرایند ادبیات اجتماعی معاصر عرب برخورد و تعامل با دیگر کشورها به‌خصوص غرب از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. دادوستدها، تاثیر و تاثرها، ارتباط و نزاع، مدح و تریغ و همه به نوعی از رویارویی شرق و غرب حکایت می‌کند.

در این‌که در شعر این دوره از ادبیات عرب، وجود دو دسته از مضامین یعنی مضامین اجتماعی و مضامین سیاسی پدیدار شده است تردیدی وجود ندارد. حال باید دید آیا ورود این مضامین به شعر تحت تأثیر حضور غرب بوده است؟ به عبارت دیگر آیا اگر غرب و آشنایی با غرب نبود چنین مضامینی در ادبیات پدیدار نمی‌شد؟ در کتاب حاضر بعد از بررسی دواین شعرای عراق (شیبی، رصافی، زهاوی، جواهری) و جدا کردن ابیات مربوط به اجتماع و معضلات و مسائل آن، این ابیات ذیل چهار عنوان کلی جای داده شده است. این عناوین عبارتند از: ۱- تفاخر به پیشینه‌ی تاریخی ۲- توجه به مسائل زنان ۳- توجه به علم ۴- فقر و حمایت از قشر مستضعف، که توضیح مختصری در باب هر کدام از این عناوین خالی از فایده نیست.

تفاخر به پیشینه‌ی باستانی، توجه به اهمیت زبان برای هویت‌یابی و هم‌گرایی و همچنین دین اسلام عنصر مهمی بود که توجه تمام طبقات فرهنگی از جمله شعرا را به خود جلب کرده بود. تقریباً تمام شعرای مورد بحث در اشعار خود در قالب مدح پیامبر یا مدح سایر شخصیت‌های بزرگ اسلام از ابوبکر و عمر و صلاح‌الدین ایوبی و... بر اهمیت بازگشت به افتخارات دوره‌ی اسلامی - از خلفای راشدین تا دوره‌ی عباسی - اندلس تأکید کردند. نکته‌ی دیگر این است که برخی از ساکنان کشورهای عربی مسیحی بودند، از این رو شعرا برای ایجاد وحدت و هم‌گرایی، به جای عنصر دین از عناصر نژاد استفاده کرده و به دوران جاهلی و افتخارات نژادی و قبیله‌ای بازگشتند.

دومین موضوعی که در شعر این سالاران تبلور یافته موضوع تغییر نگاه نسبت به زن است. اسلام برای ارتقای نقش زنان و برنامه‌های مدون داشته و کتاب و سنت مشحون از عظمت زن و نقش اجتماعی او است، متأسفانه در دوره‌ی مذکور جوامع اسلامی با دور شدن از این مفاهیم برخورد کرده و کودی به سر می‌بردند که اثری از آن روح بلند وجود نداشت و ارتباط با غرب ایجاد شد که شرق به ضعف خویش بنگرد. طبعاً این بازنگری در همه‌ی جنبه‌ها مثبت نبود بلکه در ابعادی مثل حجاب اثر منفی داشت. بنابراین این را نمی‌توان انکار کرد که اثر ناپذیری از غرب نبود، مسأله‌ی آموزش و حجاب زن و مشارکت اجتماعی وی در جوامع شرقی طرح نمی‌شد و به تبع آن، این موضوع اجتماعی به شعر راه پیدا نمی‌کرد.

سومین عنوان مورد بحث در شعر شاعران این دوره، ورود علوم و فنون جدید به جوامع سنتی و مذهبی شرق، و چالش‌های برآمده از آن است. این جوامع از طرفی

خواستار دستاوردهای علمی غرب بودند و از طرفی نیز بین آن و عقاید و اخلاق اسلامی احساس تناقض می‌کردند. در اواخر قرن نوزدهم در جوامع شرقی جنبش‌های کارگری، جنبش‌هایی وارداتی از غرب به شمار می‌رفت و تصور بر این بود که پیگانگان و کمونیست‌ها این جنبش‌ها را به هدف از بین بردن وحدت ملی و امنیت اجتماعی به راه انداخته‌اند اما رفته‌رفته با تقویت اتحادیه‌های کارگری و افکار سوسیالیست جنبش‌های کارگری در زمینه‌های صنعت و زراعت و... نیرو گرفته و دیگر دفاع از فقرا و صحبت از تضاد طبقاتی کفر به خدا و خیانت به وطن به شمار نرفت. نظریاتی تکان دهنده‌ی اجتماعی - اقتصادی مارکس نقد ادبی را نیز تحت‌تاثیر قرار داد. مارکس بر این عقیده بود که ادبیات همچون هر پدیده‌ی فرهنگی دیگری، بازتابی از ساختار اساسی اقتصاد جامعه است. همان نیروهایی که طبقات اجتماعی را بوجود می‌آورند باعث خلق آثار حماسی، شعر و نمایش می‌شوند و نمی‌توان بدون در نظر آوردن این نیروها، آثار ادبی را شناخت» (هال، ۱۳۷۹: ۱۸۸).

در زمینه‌ی مضامین سیاسی نیز شعر این شاعران تحت دو عنوان مبارزه با استبداد و مبارزه با استعمار قابل بررسی است.

استبداد حاکم در جوامع شرقی شاعران این دوره را که دموکراسی می‌خواستند در غرب را مشاهده می‌کردند تحت‌تاثیر قرار می‌داد. افراد جامعه به گروه‌ها و جایگاه‌های مختلف تقسیم شده و به عبارتی، مفهوم طبقه، به شکل بارزی خود را نشان می‌داد. در ابتدای قرن نوزدهم با مفهوم ویژه‌ای که مارکس از مفهوم طبقه ارائه داد این سوال مطرح شد که آیا جامعه‌ای یکدست که مساوات کامل بین همه‌ی افراد آن باشد، قابل تحقق است؟ مباحثی از این دست مفاهیمی چون حکومت توسط اقلیت

(اتوکراسی) یا حکومت توسط اکثریت (دموکراسی) را بوجود آورد و این تفکرات از غرب به شرق راه پیدا کرد. شرقی که از قدیم‌الایام توسط شیوخ و بزرگان - با رهبری اقلیت - اداره می‌شده و مفاهیمی چون دموکراسی، مجلس، نمایندگان مجلس و... به شکل امروزی در آن وجود نداشته است.

موضع‌گیری‌های شاعران شرقی در برابر چهره‌ی استعماری غرب نیز موضوعی کاملاً آشکار است. طرح مسالهی شرق در اذهان اروپاییان از یک طرف و حضور مستقیم استعمار در این سرزمین‌ها از طرف دیگر، مبارزه با استعمار را در میان امت‌های اسلامی شکل داد. انطوائی گسترده و عقب‌ماندگی مفرط جوامع اسلامی در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم میلادی با ریشه‌های عمیق داخلی و عوامل تشدیدکننده‌ی خارجی - راه‌حری برای دستیابی به راه‌های مناسب جهت خروج از این بحران را ضروری می‌ساخت. بران نیل به این مقصود، روشنفکران و متفکران جوامع اسلامی هر یک به فراخه، ادراک سیاسی، فرهنگی و اجتماعی خود، راه‌حل‌های گوناگونی را پیشنهاد و ارائه نمودند شاعران این دوره نیز به رسالت خویش در قبال جامعه عمل کرده و متعهدانه به آگاهی بخشیدن به توده‌ها پرداختند. موضع‌گیری این شعرا به فراخور شخصیت و طرزفکر، جایگاه اجتماعی، محیط زندگی و میزان اطلاع از اهداف استعماری غرب و حتی مذهب متفاوت است. به عنوان نمونه شبیبی تحت‌تأثیر مبارزات علمای بزرگ تشیع در سراسر سر خود با لحنی کوبنده به مبارزه با انگلیس پرداخته است اما زهاوی با دیدگاه‌های خاص فلسفی‌اش در ابتدا طرفداری خود از انگلیس را ابراز داشته ولی به مرور زمان مواضع خود را تغییر داده است.